

Makale Bilgisi

Makale Geliş Tarihi: 22.08.2019

Makale Kabul Tarihi: 19.12.2019

İSLAM DÜŞÜNCESİ VE MÜSLÜMAN BİLİM İNSANLARI

Selim ÖZARSLAN¹

ÖZ

İslam dininin ana kaynakları Kur'an ve Sünnet'in akılla anlaşılmasından meydana gelen İslam düşüncesi, doğuşundan 12. yüzyıla kadar devam eden altın çağında büyük gelişmelere sahne olmuş, insanlık düşüncesine yetiştirdiği bilim insanları aracılığıyla birçok yeni fikirler kazandırmıştır. İslam düşüncesi İslam medeniyetinin bir ilim medeniyeti olmasına vesile olmuştur. İslam düşüncesi bilimin her alanında yetiştirdiği bilim adamlarıyla bir bilgi medeniyeti olarak kendisinden sonraki düşünceleri özellikle Ortaçağ ve Batı düşüncesini etkilemiştir. Bu durumu çağdaş bilim tarihçimiz Fuat Sezgin "Batı Medeniyeti, İslam Medeniyetinin çocuğudur" diyerek en güzel biçimde özetlemiştir. Fizik, Kimya, Tıp, Matematik, Astronomi, Coğrafya, Tarih, Felsefe, İlahiyat alanlarında Cabir b. Hayyan, Ebû Bekir er-Razi, Harezmi, İbn Heysem, Uluğ Bey, Piri Reis, Ferazi, Ferganî, Birûnî, Sabit b. Kurrâ, İbn Battuta, Evliya Çelebi, Kindî, Farabi, İbn Sina, İbn Rüşd, Gazzali gibi her biri dünyaca ünlü bilim adamları yetiştirerek insanlığın her yönden gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslam düşüncesi, Müslüman bilimciler, Cabir b. Hayyam, İbn Heysem, İbn Sina.

¹ Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kelâm Anabilim Dalı, sozarlan1@firat.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-4881-6987

ISLAMIC THOUGHT AND MUSLIM SCIENTISTS**ABSTRACT**

The main sources of Islamic religion, Islamic thought, which emerged from the wisdom of Qur'an and Sunnah, has witnessed great developments in the golden age that continued from its birth to the 12 th century, and brought many new ideas through the scientists it raised to human thought. Islamic thought has been instrumental in the Islamic civilization to become a scientific civilization. The ideas of Islam as an information civilization with the scientists he trained in all fields of science influence despecially the medieval and Western thought. Fuat Sezgin, our contemporary historian of science, summarized this situation in the best way by saying "Western civilization is the child of Islamic civilization" Physics, Chemistry, Medicine, Mathematics, Astronomy, Geography, History, Philosophy, Theology areas Cabir b. Hayyan, Abu Bakr al-Razi, Harezmi, Ibn Heysem, Ulug Bey, Piri Reis, Ferazi, Ferghani, Birûnî, Sabit b. Kurrâ, İbn Battuta, Evliya Çelebi, Kindî, Farabi, Avicenna, Ibn Rushd and Gazzali each contributed greatly to the development of humanity by educating world-famous scientists.

Key words: Islamic thought, Muslim scientists, Jabir b. Khayyam, İbn Khaysam, İbn Sina

GİRİŞ

Müslüman bilginlerin insanlık tarihi içerisinde ortaya koydukları düşünce biçimlerine biz kısaca İslam düşüncesi diyoruz. İslam düşüncesine bu adın verilmesi, yalnızca düşünürlerinin Müslüman bireyler olmasından kaynaklanmamakta, İslam dininin en temel iki kaynağı olan Kur'an ve Sünnet'in bu düşüncenin oluşumuna ve gelişimine doğrudan etkiye bulunmuş olmasındandır. İslam düşüncesi kâinatı, insanı ve tabiatı İslam Dini'nin ana metinleri olan Kur'an ve Sünnet çerçevesinde anlama çabasından doğmuştur. Bu yönüyle İslam düşüncesi özgün ve orijinaldir. İslam düşüncesi kelam, felsefe ve tasavvufтан oluşan üç saç ayağı üzerinde gelişmiştir. Hind düşüncesinin temelinde Hinduizm, Çin düşüncesinin temelinde Budizm, Batı düşüncesinin temelinde Hıristiyanlık olduğu gibi, İslam düşüncesinin temelinde de İslam dini vardır. İslam düşüncesinin İslam dinine dayanması yönüyle özgün olması onun Antik Yunan, Fars ve Hind düşüncesinden hiç etkilenmediği anlamına gelmemektedir. İslam düşüncesinin kapsamına, İslam'ın doğuşundan itibaren İslam dünyasında ortaya çıkan kelâm (inanç felsefesi), felsefe, tasavvuf, ahlak felsefesi, hukuk felsefesi, siyaset felsefesi, iktisat felsefesi, bilim felsefesi, tarih felsefesi ve dil felsefesi gibi bir çok farklı bilim alanı dahildir.

İslam Düşüncesi ve Müslüman Bilim İnsanları

İslam düşüncesi, genel insanlık düşüncesinin bir parçası olması hasebiyle kendisi önemli olduğu gibi kendisinden sonra ortaya çıkan düşünceler için de önemli bir yere sahip olmuştur. Doğuşundan 12. yüzyıla kadar devam eden altın çağında büyük gelişmelere sahne olan İslam düşüncesi (Fahri, 1992:1), insanlık düşüncesine yetiştirdiği bilim insanları aracılığıyla birçok yeni fikirler kazandırmıştır. İslam düşüncesi, F. Rosenthal'ın Knowledge Triumphant adlı eserinde belirttiği gibi İslam medeniyetinin bir ilim medeniyeti olmasına vesile olmuştur (Bayraktar, 2004: 2-3). İslam düşüncesi bir bilgi medeniyeti olarak kendisinden sonraki düşünceleri özellikle Ortaçağ ve Batı düşüncesini etkilemiştir. Çünkü İslam düşüncesinde din ile felsefenin, başka bir deyişle, vahiy ile aklın uzlaşabileceği savunulmuştur. Bu savununun öncüleri ise Kindî, (ö.866), Fârâbî (ö.950) ve İbnRüşd (ö.1198) gibi Müslüman düşünür ve bilginler olmuştur.

İslam düşüncesinin ya da medeniyetinin oluşumuna, tarihî ve doktriner gelişimine tesir eden kaynaklarını yerli ve yabancı olmak üzere ikiye ayırmamız mümkündür. Yerli kaynakların ilki Kur'an ve Sünnetin ana metinlerini oluşturduğu din ve dünya olarak İslam dini iken ikincisi Araplar, Türkler ve Farslar gibi İslam'a giren ilk milletlerin İslam öncesi sahip oldukları kültürel miraslarıdır. Cahiliye Araplarındaki kabilecilik ile Farslar arasındaki milliyetçilik, Müslümanların siyasî-politik, içtimai ve sosyal düşüncelerinde etkili olmuştur. İslam'ın doğuşundan önce mevcut olan medeniyetlerdeki düşüncelerin Abbasi Halifesi Me'mun (ö. 833) döneminde hız kazanan tercümeler yoluyla İslam coğrafyasına aktarılması, İslam düşüncesinin yabancı kaynaklardan yararlanmasına zemin hazırlamıştır. İnsanlık tarihinin en eski düşünce geleneği olan Hermes (İdris) geleneği, Antik Yunan ve Helenistik düşüncesi, eski Sasanî-Fars ve Hind düşünceleri de İslam düşüncesinin oluşumuna tesir eden yabancı kaynakları oluşturmaktadır (Ülken, 1995: 23-24; Baltacı, 2005: 36-41; Bayraktar, 2004: 4-6). Söz konusu bu yerli ve yabancı kaynaklar İslam düşüncesini zenginleştirmiş, diğer düşüncelere tesir etmesine ve İslam medeniyetinin doğmasına vesile olmuştur.

İslam'ın doğuşundan itibaren özellikle Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanlar için en önemli konu kutsal kitapları olan Kur'an-ı Kerim'i anlama çabası olmuştur. Söz konusu bu anlama gayreti, Müslüman dünyasında birçok dini ve müspet ilim dalının doğmasına yol açmıştır. 12. Yüzyılın sonlarına doğru Hıristiyan Batı'da, gelişmiş bir İslam düşünce ve medeniyetinin farkına varılmış, Batılılar bunu kendi bölgelerine aktarmayı gaye edinmişlerdir. İslam bilim ve kültürünün Batı'ya yani Avrupa'ya geçişi ve onları etkisi altına alması çeşitli yollarla gerçekleşmiştir. Bunları şu şekilde sıralamamız mümkün

İslam Düşüncesi ve Müslüman Bilim İnsanları

görülmektedir: 1. Haçlı seferleriyle Batılılar Müslümanların ilim, sanat, zenginlik ve medeniyet içerisinde yaşadıklarının farkına vardılar. Müslümanların sahip oldukları teknik ve bilimsel bilgiler Batı'ya aktarılmaya başlandı. 2. Batı İslam Medreseleri ve İspanya. Endülüs'ün Tarık b. Ziyad ve Musa b. Nusayr öncülüğünde fethedilmesiyle İslam bilim ve kültürü Müslümanların yaşayışıyla doğrudan Batı'ya geçmiştir. 3. Yahudi Nakilciliği. İslam topraklarında Müslümanlar gibi huzur ve rahat içerisinde yaşayan Yahudi bilginler Müslümanların ilmi ürünleri öğrendiler ve bunların başta İbranice ve Latinceye tercümelerini yapmak suretiyle batıya geçişine aracı oldular. Müslümanlar arasında yetişen bu Yahudi bilginlere filozof, tabib, astronom ve ilahiyatçı olarak bilinen İbnMeymun'u (1135-1204) örnek olarak anabiliriz. 4. Hindisyan Yolunun Aranması Batılıları Müslümanların sahip oldukları bilim ve tekniği öğrenmeye daha çok teşvik etmiştir. 5. Sicilya Müslümanlarının sahip olduğu ilim ve tekniğin başta İtalya ve diğer Avrupa ülkelerini etkilemesidir (Frederic, 1974: II. 423- 439).11. yüzyılda Avrupa'daki Batı ülkelerinden İslam ülkelerindeki medreselere ilim öğrenmek için öğrenci gönderilmeye başlanmış, Farabî, İbnSinâ, Gazzalî, Harezmi, İbnRüşd gibi birçok Müslüman bilginin yazmış oldukları eserleri Arapça'dan Batı dillerine tercüme edilmiştir. Tercüme edilen bu eserlerle Batı'nın İslam düşüncesinden etkilenmesi doruk seviyesine ulaşmakla kalmamış, medreselerin mimari özellikleri ve ders programları aynen taklit edilmiştir (Yakıt- Durak, 181 vd.).İslam dünyasından yapılan bu çeviriler, Avrupa'da Rönesans harekâtının doğmasına zemin hazırlamıştır(Sarıçam; Erşahin, 2006: 240)

1. Müslüman Bilim Adamları

1.1. Matematik

El-Harezmi (ö. 850): Dünyanın en büyük Matematikçilerindendir. Cebir ilminin kurucusu olan el-Harezmi "*Hisabu'l-Cebrve'l- Mukâtebe*" isimli eserinde Müslümanların Hindlilerin küçük bir daire içine konmuş bir nokta şeklindeki 'sunya'larının içini boşaltarak buldukları sıfırı kullanarak bir çıkarmayı açıklarken " ..basamağın boş kalmaması için bir dairecik koy. Dairecik boş basamağın yerine geçmek zorundadır. Şayet bu basamak boş kalırsa diğer basamaklarda sınırlandırılmış olur" demektedir (Hunke,trs: 66; Baltacı, 2005: 42).İslam'da hesap yani matematik üzerine ilk orijinal eser yazan bilgin Muhammed İbn Musa el-Harezmi'dir (Ülken, 1995: 25). Harezmi, sıfırlı ondalık sayıyı bulmuştur. Matematiğin yanında astronomi ve coğrafyada da değerli eserler kaleme almıştır. Onlarca bilim adamıyla çalışarak 830 senesinde bir dünya haritası çizmiştir. Abbasi halifesi tarafından

bir heyetle birlikte yeryüzünün çapını hesaplamak üzere görevlendirilmiştir. Dünyanın enlem ve boylamlarını belirten “KitabuSûreti'l-Arz” isimli eseri de ona aittir (Hatun, 1992: 28-29).

Matematikte İbnHeysem (ö.1039) ve Hâzinî (ö.1155) dört ve beş bilinmeyenli denklemlerin çözümünü bulmuşlardır (Nasr, 2006: 148).

NasiruddinTûsî (ö. 1274), Tusî çifti kavramını matematik ilmine kazandırmış, bu teorisiyle gezegen hareketlerini çağının çok ötesinde bir anlayışla açıklamıştır (Nasr, 2006: 171)

1.2. Coğrafya

BelhîEbûZeyd (ö.934): Ünlü Müslüman coğrafyacılarından birisi de Belhî'dir. Onun coğrafya alanında yaptığı çalışmalar kendisinden sonra yapılan çalışmalara kaynaklık yapmış, bu da onun Batılı araştırmacılar nazarında büyük bir coğrafyacı olarak tanınmasına yol açmıştır (Kutluer, 1992: 5, 413).

Uluğ Bey (ö.1449):Uluğ Bey Semerkant'ta rasathane (gözlemevi) kurarak astronomi ile ilgili eserler yazmış (Nasr, 2006: 173) ve daha sonra gelen Katip Çelebi (ö.1657) gibi Müslüman coğrafyacılar da yazdıkları eserlerle bu alana büyük yararlılıkta bulunmuşlardır.

Piri Reis (ö.1554):Osmanlı coğrafya bilginlerinden olan Piri Reis ve aynı devirde yaşayan Seydi Ali Reis (ö.1565) de çizdikleri dünya haritalarıyla coğrafya alanında önemli eserler meydana getirmişlerdir.

İbn Battuta (ö. 1368) ve Evliya Çelebi (ö.1684): Yazdıkları Seyahatnamelele coğrafya ilmine katkıda bulunan Müslüman seyyah ve coğrafyacılar ise İbn Battuta (ö. 1368) ve Evliya Çelebi (ö.1684)'dir. Her iki meşhur gezgin ve coğrafyacımız da uzun yıllar- Evliya Çelebi kırk yıl- Osmanlı topraklarını gezmiş, gördüklerini Seyahatname isimli eserlerinde kayda geçirmişlerdir(İbn-i Battuta, 1977: 3-5; İbn-i Battuta, trs: 5-8).

1.3. Astronomi

İslam bilginleri, Kur'an-ı Kerim'deki gökyüzü ve yıldızlarla ilgili ayetlerden ilham alarak astronomi alanında birçok çalışma yapmışlar ve buluş gerçekleştirmişlerdir. Örneğin gök cisimlerinin yükseltilerini ölçmekte kullanılan usturlabı icat eden kişi Ferâzî(ö.777) olmuştur. (Bayraktar, 2017: 89)

İslam Düşüncesi ve Müslüman Bilim İnsanları

Yahya b. EbûMansûr (ö.830), Güneş ve Ay tutulmalarının zamanını belirlemede yaklaşma (approximation) yöntemini kullanmıştır (Sezgin, 2008, 5).

Ferganî (ö.861), Güneş'in kendi çevresinde döndüğünü ifade eden bilginlerdendir. Güneş tutulmasını da tam olarak tespit etmiştir. Dünyanın yuvarlak olduğunu hususunda yeni kanıtlar ortaya koymuştur. Söz konusu bu çalışmaları nedeniyle Ay'daki Alfraganos kraterine onun adı verilmiştir (Hatun, 1992: 153).

Battanî (ö.929): Astronomik çalışmalarıyla bilen Battanî, Güneş yılını 365 gün 5 saat 46 dakika 24 saniye olarak ölçmüştür. Bilime bu yöndeki katkılarından dolayı günümüzde Ay'ın bir bölgesine onun adı verilmiştir. Çizdiği astronomik tablolar, Batı astronomisine derin etkiler bırakmıştır (Nasr, 2006:169).

Birunî (ö. 1061): Tam adı EbûReyhân el-Birûnî büyük bir astronomi âlimi olması yanında matematik, tarih, filoloji, edebiyat alanında da eşsiz bilgeydi. Kaynaklar inşaat tekniğinde olduğu gibi bütün alanlarda da geniş bilgiye sahip üstün bir insan olduğundan söz ederler (Hemevi, 1355: XVII, 181-182).Astronomiyle ilgili yetmişte yakın kitap yazan Birunî, bu kitaplarında Güneş ve Ay tutulmasını çizimleriyle açıklamış, (Nasr, 2006: 177) Kopernik'ten yaklaşık beş yüz yıl önce Dünya'nın döndüğünü ileri sürmüş, elips şeklinde hareket ettiğini belirtmiştir. (Bayraktar, 2017: 76).

Ali Kuşçu (ö.1473): Gökyüzündeki yıldızların yerini belirten cetveller hazırlayan Ali Kuşçu, rasathaneler yani gözlemevleri kurarak buralarda birçok öğrencinin yetişmesine aracılık etmiştir. Ali Kuşçu çağının sınırlarını aşan astronomik hesaplar yapmıştır.(Nasr, 2006: 168).

1.4. Fizik ve Kimya

Fizik ve kimya alanında erken dönemlerden itibaren çalışmalar yaparak keşiflerde bulunan Müslüman kimyacılar Cabir b. Hayyan(ö.776)(Ülken, 1995: 24), Ebû Bekir er-Râzî (ö. 925) iken fizik ve optik alanında meşhur olan Müslüman bilgin İbnu'l-Heysen (ö.1039)'dir. Fiziksel optik, yakıcı aynalar, gözün fizyolojisi ve algısal psikoloji alanlarında araştırmalar yapan İbnu'l-Heysen, görme olayının gözden çıkan ışınlarla değil, cisimlerden gelen ışınların göze ulaşmasıyla gerçekleştiğini bulmuştur. Atom bombasının üretilmesinden 1000 yıl önce atomun/ cüz-ü la yetecezzâ parçalanabilir olduğunu sonucunda büyük bir güç

meydana geleceğini ilk kez söyleyen Müslüman bilim adamıdır. Yazdığı eserleri Latince'ye aktarılmış, yüzlerce yıl Avrupa'yı etkilemiştir. (Hatun, 1992: 12; Bayraktar, 2017: 115)

Sitrik asit, asetik asit, tartarik asit ve arsenik tozunun mucidi olan Cabir b. Hayyan ise metalleri sertleştirme ve minerallerine ayırma gibi konularda çalışmalar gerçekleştirmiştir. Hidrojen klorür, sülfirik asit ve nitrik asitin rafine ve kristalize yöntemlerini keşfetmiştir. (Bayraktar, 2017: 156)

Ebû Bekir er-Râzî (ö. 925) gliserin, soda, sirke asiti ve nitrik asit gibi kimyasal maddeleri keşfeden, kimyayı teoriden pratiğe geçirdiği için bu ilmin kurucularından sayılan önemli bir Müslüman kimyacıdır. İlk defa böbrek taşlarını ilaç kullanarak parçalamış ve operasyonla çıkarmıştır. Yine çiçek ve kızamık gibi hastalıklar üzerinde incelemelerde bulunarak bunların birbirinden farklı olduklarını bulmuştur. El-Havi isimli tıp ansiklopedisi Latinceye çevrilmiştir. (Kaya, 2000, 84)

1.5. Tıp ve Tıbbî Bilimler

İslam düşüncesinde tıp ve tıbbî bilimlerde önemli bir yer tutar. İslam beden ve çevre temizliğine olduğu kadar akıl ve ruh sağlığına da büyük önem atfetmiştir. Namaz ibadeti için günde beş vakit alınan abdest, beden temizlediğine verilen değeri açıkça göstermektedir. İslam Peygamberi Hz. Muhammed, ilk Müslümanların sağlıkla ilgili gereksinimlerini bilimsel olarak çözmek için, Müslüman olmamış yakınlarından, teyzesinin kocası Harise'yi İran'daki Cündişapûr medresesine tıp öğrenmesi için göndermiştir. Bu şekilde "İlim Çin'de de olsa alınır" sözlerinin ilk uygulayıcısı da bizzat kendisi olmuştur. (Bayraktar, 2005: 15). İslam tıbbı Hz. Peygamber'in hayatında karşılaştığı çeşitli hastalıklara maddi ve manevi olarak yapılmasını önerdiği sözleriyle başlamıştır. Daha sonra bu sözler Tıbbu'n-Nebî veya Tıbbu'n-Nebevî biçiminde kitaplaşmış ve hadis kitapları içerisinde ayrı bir bölüm olarak yer edinmiştir. İmam Buhari'nin Sahih'inde yer alan "Tıbbü'n-Nebevî" kitabı bu alanın en meşhurlarındandır. Tıp alanında Ebû Bekir er-Râzî (ö. 925), İbnSînâ (ö.1037), Birunî (ö. 1061),İbnu'n-Nefis (ö.1288)Akşemseddin (ö.1459) gibi Müslüman bilim adamları ve hekimler son derece önemli çalışmalarda bulunmuşlardır. Tıp bilim tarihinde önemli bir yer edinen Müslüman âlimlerden biri aynı zamanda filozof da olan el-Kindî (ö.866)'dir. O, dış fizikî etkenlerin, insanın ruh, hissiyat ve iç duygularında etki meydana getirdiğini tespit etmiş, bu etkiyi ölçme birimi olan psikofizyolojiyi kurmuştur. Civanın zehirleyici özelliğini

İslam Düşüncesi ve Müslüman Bilim İnsanları

azaltarak ya da tamamen yok ederek onu ilaç bileşiminde kullanan tıp bilim adamı da yine Kindî olmuştur.

Ameliyatlarda anesteziyi kullananlar da Müslüman hekimler olmuştur. Tıp tarihinde anesteziyi kullanan ilk hekim ise Sabit b. Kurrâ (ö.901)'dir. İbnSîna (ö.1037) da ameliyatlarda narkoz olarak kullanılacak kimyevi maddeler üzerinde araştırmalar gerçekleştirmiştir(Yakıt-Durak, 87).

İslam tıp tarihinin önemli bir tabibi de kendisiyle sadece Müslümanların değil, dünya tıp tarihinin övüldüğü büyük hekim ve filozof İbnSîna'dır. Yazdığı tıp ansiklopedisi niteliğindeki el-Kanun fi't-Tıbb/ Tıbbın Kanunu isimli eseri sebebiyle kendi zamanından 19. yüzyıla kadar tıp dünyasında otorite kabul edilmiş ve söz konusu eseri 500 yıl Avrupa'daki tıp fakültelerinde ders materyali olarak okutulmuştur. Bu eserindeki tıbbî ilkeler, bugün hala tıp fakültelerinde, tıp tarihi dersinde öğretilmektedir. İbnSîna'nın bitkisel tedavi yolları ile ilgili yaptığı çalışmalar geçerliliğini günümüzde de sürdürmektedir. (Bayraktar, 2017: 281 vd.) Avrupa tıbbına büyük tesirde bulunan İbnSinâ'nın büstü bugün hâla Paris Üniversitesinde bulunmaktadır.

Tıp bilim tarihinde Müslüman hekimlerin yaptıkları tıbbî keşifler önemli bir yer tutar. Bu keşiflerden birisi de kan dolaşımı olup İbnu'n-Nefis (ö.1288) tarafından keşfedilmiştir.

Müslüman bilim adamlarından Harezmî, hemoroid, veba, mafsal veremi ve kanser gibi hastalıkların tariflerini yapmış, yaşadığı zaman diliminde geliştirilen ilaçları kategorilere ayırmıştır. Gözün tabakalarına ilişkin terimlerden ayrıntılarıyla söz ettiği gibi halk ilaçlarına dair terimlerden de bütüncül olarak bahsetmiştir (Kutluer, 1998: 234). Batı'da dört asır sonra keşfedilecek mikrobu bulan ve *Maddetu'l-Hayat* isimli eserinde tarif eden Müslüman hekim ise aynı zamanda Fatih Sultan Mehmet'in hocası olan Akşemseddin (ö.1459)'dir. O mikrobu şöyle tarif etmiştir: "Hastalıkların insanlarda teker teker çıktığını zannetmek hatadır, Hastalık insandan insana bulaşmak suretiyle geçer. Söz konusu bulaşma, gözle görülemeyecek kadar küçük, fakat canlı tohumlar aracılığıyla olur". (Bayraktar, 2017: 226)

İslam tıbbı yani Müslüman hekimlerin tıbbi hastalıklar ve tıp ilmi ile ilgili bilgi birikimi ve çalışmaları Batı yahut Avrupa tıbbının oluşmasına temel teşkil etmiştir. Avrupa tıbbının temeli oluşturan bu çalışmalardan birisi de Zehrâvî (ö. 1013)'nin *Kitabu't-Tasrif* adındaki otuz bölümden oluşan eseridir.

1.6.Felsefe

İslam düşüncesinin en önemli saç ayaklarından birisini oluşturan felsefe, İslam dünyasına tercüme yoluyla girmiş, Müslüman filozoflar eliyle hikmete dönüşmüş ve bu haliyle İslam düşüncesinin gelişmesinde ve medeniyete dönüşmesinde öncü bir rol oynamıştır. İslam felsefesi kimilerinin iddia ettiği gibi eski Yunan ve Hindfelsefe geleneklerinin bir taklidi değil, kaynağı İslam vahyi ve akıl olan orijinal bir İslam düşüncesidir. İslam felsefesi kadim felsefî problemlere İslam'ın ışığında yeni bakış açıları ve çözümler getiren bir ilmi faaliyet alanıdır. İslam dünyasında aklî düşüncenin özellikle felsefî ve bilimsel düşüncenin gelişmesinde Abbasi yönetiminin çok büyük katkısı olmuştur (Bayraktar, 2004: 23). İslam felsefesinin sembol isimleri ise sırasıyla el-Kindî (ö.866), Fârâbî(ö.950), İbnSîna (ö.1037), Gazzâlî (ö.1111) ve İbnRüşd (ö.1198)'dür.

1.6.1. Kindî (ö.866):

Arap filozofu olarak ün yapan Ebû Yusuf Yakub b. İshak el-Kindî, Kufe'de hicrî 185, miladî 796 yılında soylu bir aileye mensup olarak doğdu. Tıp, felsefe, hesap, mantık, geometri, astronomi, musiki ve simya gibi ilimleri tahsil eden Kindî, bu ilimlerdeki derinliği ve kültürü sayesinde Abbasi halifesi Me'mun (ö.833) ve Mutasım(ö.842)'inövgüsünü kazandı ve desteklerine nail oldu. Temelde İslam'a dayalı bir felsefe yapan Kindî, Aristo felsefesinin İslam'la uyuşmayan yanlarını reddetmiştir. Kur'an'la felsefe arasında bir çelişki ve uzlaşmazlık olmadığını, ayetleri yorumlamasını bilenlerin tereddütlerinin daha çabuk geçeceğini vurgulamıştır. Kur'an kaynaklı İslam inancına, ahlakına ve düşüncesine özen göstermiştir. İlk İslam filozofu olarak Kindî, felsefeyi ve felsefî kavramları tanımlamış, Arapça'nın bu alanda zenginleşmesine katkıda bulunmuş ve akılcı bir yol takip etmiştir. Kindî'nin düşüncesinde felsefe, "hubbu'l-hikmet" yani hikmet sevgisidir. Kindî birçok felsefe tanımı yapmıştır: Felsefe, insanın gücü nispetinde Yüce Allah'ın fiillerinin benzerini yapmasıdır. Yine felsefe, nefsin yok edilmesi anlamında, ölmeğe çalışmaktır. Felsefe, insanın benliğini bilmesidir. Başka bir tanımına göre ise felsefe, sanatların sanatı ve hikmetlerin hikmetidir. Yine Kindî'ye göre felsefe, "insanın gücü nispetinde külli ve sonsuz şeylerin varlığını, nasıl ve nice olduklarını ve sebeplerini bilmesidir. Kindî, âlemin meydana gelişinde sudur nazariyesini değil, evrenin yaratılışını kabul etmiştir. İlk İslam filozofu Kindî yüzden fazla eser kaleme aldıktan sonra 866 yılında hayata veda etmiştir. Eserlerinden bazıları şunlardır: Fi'l-Felsefeti'l-Ula; Risale fi Hududi'l-Eşya; Risale fi'l-Akl; Kitabu'l-Aklve'l-Ma'kul, Risale fi Mahiyet'in-Nevmve'r-Rüyâ(Ülken, 1995: 172; Bayraktar, 2004: 116-117).

1.6.2. Fârâbî(ö.950):

Ortaçağ İslâm dünyasında genel olarak Yunan tarzında felsefe geleneğinin, özel olarak da felsefî politika /siyaset geleneğinin kurucusu ve en önemli temsilcisi şüphesiz ki Fârâbî'dir (Özarслан, 2013: 203). Fârâbî, 870-950 yılları arasında yaşamış bir Türk-İslâm filozofudur. Asıl adı Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhan'dır. Türkistan şehirlerinden olan Farâb'tandır. Fakat Şam'da büyümüştür. Şöhretli bir filozof olan Fârâbî birçok dil öğrenmiştir. Bağdat'a giderek orada Arapça'sını pekiştirdikten sonra Mantık okumuştur. Sonra Harran şehrine giderek orada felsefeyle hem hal olmuştur. Eflatun ve Aristo felsefelerini okumuş, kendisinden önceki İslam filozoflarından daha fazla onların görüşlerini ve amaçlarını anlamaya çalışmıştır. Bundan dolayı kendisine “*muallim-i sâni*” yani ikinci öğretmen lakabı verilmiştir. Aristo felsefede birinci öğretmen sayılmıştı. Kendisine “Sen mi daha çok âlimsin yoksa Aristo mu? sorusuna karşılık “Eğer onu idrak etseydim, onun en büyük öğrencisi olurdu” cevabını vermiştir. Musiki ile de ilgilenen ve bu alanda el-Musiku'l-Kebir adlı eseri de bulunan Fârâbî(Ülken, 1995: 24, 177), felsefeyi her şeyden üstün tutmuş ve onu en büyük sanat saymıştır. Et-Talimu's- Sâni isimli eseri ilk Türk felsefe ansiklopedisi sayılır (Ülken, 1995: 24, 175). İlim ve ciddiyetle dopdolu bir hayat geçirdikten sonra seksen yaşında Şam'da vefat etmiş ve orada defnedilmiştir. Fârâbî'nin en önemli eserleri arasında İhsâu'l-Ulûm, Risâleti'l-Akl, Medinetü'l-Fâzıla, Tahsîlü's-Sa'âde, Kitabu'l-Hurûf adlı eserleri sayılabilir(Mesudî, 1357/1938: 105-106; İbnHallikân, 1948: V, 153-154).

Fârâbî eserlerinde Allah'ın varlığı, hikmetleri ve sıfatları üzerinde durmuş, evrendeki düzenin tesadüfî olamayacağını, bu nedenle de Allah'ın varlığını kabul etmek gerektiğini belirtmiştir. Ona göre Hz. Muhammed Allah'ın son elçisidir. Peygamberlik, herşeyden önce Allah vergisi bir lütuftur. Peygamberlerin mucize göstermeleri şarttır. Peygamberler Allah'tan vahiy alırlar ve ilahi gerçekleri oldukları gibi açıklarlar. Filozof ve erdemli kişiler ise akıl aracılığıyla gerçeği bulup öğrenirler(Bayraktar, 2004: 120).

1.6.3. İbnSînâ:

Büyük bir Türk mütefekkir ve düşünürü olan İbnSînâ 370/980 yılında Buhara'nın bir köyünde doğmuştur. Tam adı Ebu Ali Hüseyin b. Abdullah b. Hasan b. Ali İbnSînâ gençliğinde Abdullah b. Natîlî'den felsefe öğrendi. Küçük yaşlarda ilk olarak Kur'an-ı Kerim'i ezberledi; dinî ilimlerden fıkıh, tefsir, hadis, kelâm ve tasavvuf okudu. Dine olan iştihakı güçlüydü. İsa b. Yahya'dan tıp ilmini öğrendi. Daha sonra felsefe, mantık, matematik,

İslam Düşüncesi ve Müslüman Bilim İnsanları

astronomi ve tabiat bilimlerinde bilgisini geliştirdi. İlmî birikimi ve kültüründe *İhvanü's-SafâRisaleleri*'nin büyük etkisi olmuştur. Buhara sultanı Nuh b. Mansur'u tedavi ederek onun memnuniyetini kazandı ve onun tarafından *Sivanü'lHikme* isimli saray kütüphanesinin başına getirildi. Burada incelemelerini sürdüren İbnSînâ sultanın ölümü üzerine oradan ayrılarak Rey şehrine gitti. Rey'de henüz küçük yaşında olmasına rağmen diğer doktorlardan daha iyi olduğunu ispatladı. Rey Emiri Mecdu'd-devle'yi de tedavi eden İbnSînâ, daha sonra Hemedan'a giderek oranın emiri Şemsu'd-devle'nin yakın ilgisiyle karşılaştı. Hastalanan HemadanEmiri'ni de sağlığına kavuşturan düşünürümüz onun tarafından vezirliğe atandı. Daha sonra bir ara askerlerin hoşnutsuzluğu sebebiyle gözaltına alındı.Şemsu'd-devle'nin tekrar rahatsızlanması üzerine tedavi etmesi için hapisneden çıkarıldı. Tedavi ettikten sonra tekrar bakanlığa getirildi. Fakat birtakım karışıklıklar sebebiyle İsfahan'a gitmek isteyen İbnSînâ yeniden hapsedildi. Şemsu'd-devle'nin ölümünü müteakip İsfahan Emiri Alau'd-devle Hemadan'ı alarakİbnSînâ'yı da kurtardı. Tıbbî ve felsefî ilimlerde birçok önemli eser kaleme aldı. Bunların en meşhurları olarak *Kitabu'l-Kanun fi't-Tıp*, *Kitabu'ş-Şifa*, *en-Necat* (Kitâbu'ş-Şifa'nın özeti mahiyetinde), *el-İşarâtve't-Tenbihat* ve felsefe ile ilgili birçok risalesini sayabiliriz. İbnSînâ'nın ahiretteki diriliş konusunu ele aldığı Kelâm ilmine ilişkin “el-Edhaviyyetüfi'l-Me'ad” isimli bir eseri de bulunmaktadır (İbnSînâ, 1404/ 1984: 7). Filozofumuz İbnSînâ 428/ 1037 yılında genç yaşta kulunç hastalığından hayata gözlerini yumdu (Marhaba, 1970: 474 vd; İbnKutluboğa, 1962: 25-26; Ülken, 1995: 190-191).

1.6.4. Gazzâlî (ö.1111):

İslâmî ilimlerin tamamında söz sahibi, kelâmcı, filozof, fâkih ve mutasavvıf olan Ebu Hamid Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî 450/1058 yılında Horasan'ın Tus şehrinde Farslı fakir bir aileden dünyaya gelmiştir. Tus'ta ünlü bir bilginden fıkıh öğrendi. Nisabur'a giderek oradaki Nizâmîye Medresesi'nin başı olan İmamü'l-Haremeyn'den Mantık, Usul, Fıkıh ve Kelâm ve diğer İslâmî ilimlerle ilgili dersler aldı. Kelâm ilminde derinleşti. Bağdat'ta devrin Sadrazamı Nizâmülmülk'ün de bulunduğu bir ilmî tartışmada bütün tartışmacıları yani münazaracıları mağlup etti. Böylece Nizamülmülk'ün takdirini kazanarak, onun tarafından Bağdat'ta bulunan Nizamiye Medresesinin başkanlığına getirildi. Gazzâlî'ye İslâm dininin diğer dinlerden ve felsefelerden daha üstün olduğunu kanıtlamaya çalışmasından dolayı “*Huccetü'l-İslâm*” lakabı da verilmiştir. Gazzâlî hemen hemen bütün İslâmî ilimler de yazmış olduğu sayısı yüz civarında olan bu eserleri sayesinde bütün dünyada tanınır bir âlim

olmuştur(es-Sübki, 1324/1906: IV,101-114; Zebidi, 1311/1893: I, 18; İbn el-Esîr, 1356/1937: II, 170; İbnHallikân, 1948: I, 81).

Gazzâlî'nin İslâm inanç sistemini sapık akımlardan korumayı üslenmesi ve bu açıdan da filozofları tenkit ve eleştiriye tabi tutması onun tanınmasına ve görüşlerinin takip edilmesine yol açmıştır (Özarslan, 2013: 231).Gazzâlî, kelam ve felsefe alanında birçok eser kaleme almıştır. Filozofların meadkonusundaki görüşlerini incelikleriyle anlattığı ve tenkit ettiği eseri ise *Tehâfütü'l-Felâsife*'sidir. *el-MunkızuMine'd-Dalâl* ve *Faysalü't-Tefrika Beyne'l-İslâm ve'z-Zandaka* isimli kitaplarında da farklı inançve felsefe konularına değinir.

1.6.5. İbnRüşd (ö. 1198):

Dünyaca meşhur İslam filozofu İbnRüşd, 520/1126Kurtuba'da doğmuş, Endülüs'te âlimlik ve fakihlikle ün kazanmış bir soydan gelmektedir. İlköğrenimi geleneksel içerikli olup, lisan, fıkıh ve kelâm ilimlerini kapsamaktaydı. Erken yaşlardan itibaren tıp ilmiyle ilgilenmeye başladı. Bunda o zamanın tıp bilginlerinden olan İbnZühr'e olan arkadaşılığının etkisi vardır. Tıpla ilgili *Külliyât*'ı kaleme almıştır. Daha sonra felsefe ile ilgilenen İbnRüşd, Aristo'nun eserlerini üç türde (büyük, orta, küçük) açıklamaya/şerh başladı. Bu arada İşbiliyye'de kadılık daha sonra Kurtuba'da baş kadılık görevlerinde de bulundu. 1182'de Fas'ın merkezi Merâkeş'de halifenin özel hekimliğini de yaptı. Daha sonra halifenin özel felsefe hocası iken 1198' de öldü. Onun diğer filozoflardan ayrı bir özelliği hiçbir filozofun yapmadığı kadılık yani bugünkü deyimiyle hâkimlikgörevinde bulunmasıdır. O'nun bu konuyla ilgili yani İslam Fıkına dair "*Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihayetu'l-Muktesid*" isimli eseri günümüze kadar gelmiştir (Şemseddin Samî, 1306/1888: I, 627; Ülken, 1995: 228-232).

İslâm Felsefesinin Batı'daki ayağı olan İbnRüşd'ünahiretteki hayatla yani dirilişle ilgili görüşlerine genelde onun iki önemli kelâm risaleleri olan *Fasl el-Makâl* ve *el-Keşf an Menâhic el-Edille*'si ile felsefi-kelâmî nitelikli olan *Tehâfüt el-Tehâfüt* adlı eserlerinde temas ettiğini gözlemleyebiliriz (Özarslan, 2013: 221).İbnRüşd, bu son eserini Gazzâlî'nin*Tehafüt'ü'l-Felasife* isimli filozofları eleştiren kitabına cevap olarak yazmıştır.

SONUÇ

İslam düşüncesi kâinatı, insanı ve tabiatıİslam Dini'nin ana metinleri olan Kur'an ve Sünnet çerçevesinde anlama çabasından doğmuştur. Bu yönüyle İslam düşüncesi özgün ve orijinaldir. İslam düşüncesi, Fizik, Kimya, Tıp, Matematik, Astronomi, Coğrafya, Tarih, Felsefe, İlahiyat alanlarında Cabir b. Hayyan, Ebû Bekir er-Razi, Harezmi, İbnHeysem, Uluğ

İslam Düşüncesi ve Müslüman Bilim İnsanları

Bey, Piri Reis, Ferazi, Ferganî, Birûnî, Sabit b. Kurrâ, İbn Battuta, Evliya Çelebi, Kindî, Farabi, İbn Sina, İbnRüşd, Gazzali gibi her biri dünyaca ünlü bilim adamları yetiştirmiştir. 9. yüzyıldan itibaren Müslüman bilim adamları dini ve ilmi alanlarda çok önemli bilimsel araştırmalarda bulunarak elde ettiği sonuçları yalnız Müslümanlara değil bütün insanlığın hizmetine sunmuşlardır. Avrupa'da 18. Yüzyılda başlayan Rönesans ve Reform hareketleri İslam medeniyetinin özellikle Endülüs İslam medeniyetinin etkisiyle meydana gelmiştir. Avrupa ya da modern Batı medeniyetinin teknik ve bilimsel gelişmişliğinin temelinde hiç şüphesiz ki Müslümanların geliştirdiği ilmi düşünce ve bilgi birikimi vardır. Bu durumu çağdaş bilim tarihçimiz Fuat Sezgin “Batı Medeniyeti, İslam Medeniyetinin çocuğudur” diyerek en güzel biçimde özetlemiştir.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman Marhaba, *Min el-Felsefeti'l-Yunaniyye ve İle'l-Felsefeti'l-İslâmiyye*, Beyrut, 1970.
- Cahit Baltacı, *İslam Medeniyet Tarihi*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2005.
- es-Sübkî, *Tabakât eş-Şafiyye*, Mısır, 1324/1906.
- Fuat Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik I-V*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A. Ş. Yayınları, 2008.
- Hacı Mahmut Hatun, *Dünyaya Yön Veren Müslüman Bilim Adamları*, İstanbul: Yeşil Elma Yayınları, 1992.
- Hilmi Ziya Ülken, *İslam Düşüncesi, Türk Düşünce Tarihi Araştırmalarına Giriş*, İstanbul: Ülken Yayınları, 2. Baskı, 1995.
- İbn el-Esîr, *el-Lubâb fi Tehzib el-Ensâb*, Kahire, 1356/1937.
- İbnHallikân, *Vefayât el-A'yân ve EnbâuAbnâ ez-Zaman*, Mısır, 1948.
- İbnKutluboğa, Zeyneddin b. Kasım, *Tacü't-Terâcim fi Tabakâti'l-Hanefiyye*, Bağdat, 1962.
- İbnSînâ, *el-Edhaviyyetüfi'l-Me'ad*, thk. Hasan Asî, Beyrut, 1404/ 1984.
- İbn-i Battuta, *Büyük Dünya Seyahatnamesi/ Tuhfetü'n-Nuzzâr fi Garâibi'l-Emsârve'l-Acâibi'l-Esfâr*, İstanbul: Yeni Şafak Kültür Armağanı, trs.
- İbn-i Battuta, *RihletüİbnBattûta*, Beyrut: 1977.
- İbrahim Sarıçam; Seyfettin Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Ankara: TDV. Yayınları, 2006.
- İlhan Kutluer, “Belhî, Ebu Zeyd” *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV yayınları, 1992.
- İlhan Kutluer, *Akıllık ve İtikad*, İstanbul: İz Yayınları, 1998.

İslam Düşüncesi ve Müslüman Bilim İnsanları

- İsmail Yakıt- Necdet Durak, *İslam 'da Bilim Tarihi*, 181 vd.
- Louis Frederic, *Medeniyet Tarihi*, Çev. Vahdet Gültekin, İstanbul, 1974.
- Macit Fahri, *İslam Felsefesi Tarihi*, Çev. Kasım Turhan, İstanbul: İklim Yayınları, 1992.
- Mahmut Kaya, “Ebu Bekir er-Razi”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Mehmet Bayraktar, *İslam Düşünce Tarihi*, 5. Baskı, Eskişehir, 2004.
- Mehmet Bayraktar, *İslam 'da Bilim ve Teknoloji Tarihi*, Ankara: TDV Yayınları, 2017.
- Mesudî, Ali b. Hüseyin, *et-Tenbihve'l-İşraf*, Kahire, 1357/1938.
- Selim Özarslan, *İslam 'da Ölüm ve Diriliş Öğretisi*, Ankara: Nobel Yayınları, 2013.
- Seyyid Hüseyin Nasr, *İslam 'da Bilim Medeniyet*, Çev. İlhan Kutluer, İstanbul: İnsan Yayınları, 2006.
- SigridHunke, *Avrupa 'nın Üzerine Doğan İslam Güneşi*, Çev. Servet Sezgin, İstanbul: trs.,
- Şemseddin Samî, *Kâmusu'l-A'lâm*, İstanbul,1306/1888.
- Yakût el-Hemevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, Daru'l-Me'mun, 1355.
- Zebidî, Muhammed, *İthâf es-Sâde*, Mısır, 1311/1893.